

PIOTR ZBRÓG

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID 0000-0002-9512-4027

REPREZENTACJA SPOŁECZNA KULTURY JĘZYKA W PRZESTRZENI CYFROWEJ

WSTĘP

Pojawienie się przestrzeni cyfrowej zmieniło nie tylko sposób komunikowania w perspektywie ilościowej (otwarcie niemal nieograniczonego miejsca na teksty) oraz jakościowej (nowe kanały, sposoby, narzędzia, aplikacje itp.), ale także na nowo określiło relacje pomiędzy społeczną cyrkulacją wiedzy naukowej (tworzonej przez specjalistów) oraz potocznej, zdroworozsądkowej (konstruowanej mniej lub bardziej spontanicznie przez niespecjalistów: pasjonatów, okazjonalnych uczestników zdarzeń komunikacyjnych) [Zbróg, Zbróg 2019]. Sytuacja ta, zarysowana w niezwykle uproszczony sposób, stworzyła lingwistom zajmującym się badaniem zjawisk społecznych, takich jak m.in. kultura języka, nową przestrzeń obserwacyjną. Ujawniła ponad wszelką wątpliwość, że istnieje potrzeba publicznego wypowiedzania się na temat języka polskiego w kontekstach deskryptywnym (opisowym) oraz afektywnym (emocjonalnym), a polszczyzna używana w Sieci stanowi obiekt żywego zainteresowania internautów. Afirmują oni swe postawy, radzą, jak mówić, wskazują „chwasty językowe”, walczą o czystość języka, tworzą strony poświęcone poprawności. Nawiązują oni do XIX-wiecznych pseudonaukowych opracowań poświęconym ówczesnym zjawiskom budzącym niepokój „zwykłych użytkowników polszczyzny”. Autorzy sprzed ponad wieku w pełnych emocjach wykładach postulowali konieczność poprawnego mówienia i eliminacji zapożyczeń itp., sygnalizowali też ogólnie potrzebę troski o to, co dziś ogólnie nazywane jest kulturą języka lub słowa (por. m.in. [Królikowski 1826], [Skobel 1871], [Szczerbowicz-Wieczór 1881], [Walicki 1886], [Bliźniński 1888]).

Realne dyskusje na temat poprawności językowej i krytycznej oceny błędów pojawiły się z całym rozmachem w przestrzeni cyfrowej niemal od samego początku jej istnienia [Zbróg, Zbróg 2017]. Sprzyjały temu anonimowość w Sieci, choćby pozorna, oraz związane z nią uwolnienie autora wpisu od etykiety, zabraniającej krytykowania naruszania normy językowej w kontaktach twarzą w twarz. Ilustruje to fragment artykułu na temat publicznego zwracania uwagi na formy poprawne:

- @: Minister edukacji Anna Zalewska, z wykształcenia polonistka, upomniała premiera Mateusza Morawieckiego przy ministrach i kamerach na rozpoczęciu posiedzenia Rady

Ministrów. Wcześniej minister Zalewska była gościem Roberta Mazurka w RMF FM, gdzie zobowiązała się, że zwróci premierowi uwagę na popełniony przez niego błąd językowy "półtorę roku". Dziennikarz RMF FM żartował, że premier powinien za to stanąć przez Trybunałem Stanu. – Oczywiście, że powiem, dlatego że wzajemnie się poprawiamy. Muszę panu powiedzieć, że staramy się dbać o kulturę języka – mówiła minister w RMF FM¹.

Poniżej pojawiły się liczne komentarze sugerujące, że taka forma pouczenia w sytuacji twarzą w twarz nie powinna mieć miejsca, na przykład:

- @: W obronie kultury języka i normy językowej złamała normę obyczajową. Zwracanie uwagi na błędy publicznie jest godne potępienia.

Jednak przestrzeń cyfrowa zazwyczaj umożliwia zachowanie anonimowości, co sprawia, że istnieje wysokie prawdopodobieństwo formułowania przez internautów wpisów zgodnych z własnym prawdziwym przekonaniem (także autentycznych pod względem emocjonalnym), mogących stanowić podstawę badań nad reprezentacjami społecznymi różnych obiektów [Flick, Foster, Caillaud 2015]. Ponadto użytkownicy Sieci wykorzystują narzędzia typowe dla komunikowania elektronicznego, na przykład memy, fotomontaże, zdjęcia, zwracając uwagę na kwestie językowe, jak na przykład²:

Rysunek 1
Rysunek ukazujący powszechne błędy językowe

¹ <https://dorzczy.pl/kraj/78256/Zalewska-wypomniała-premierowi-bład-jezykowy-Przy-ka-merach.html> (dostęp: 26.09.2019).

² <https://polszczyzna.pl/bledy-jezykowe-w-reklamach/> (dostęp: 26.09.2019).

Obserwacje przestrzeni cyfrowej dają zatem możliwość uchwycenia różnych aspektów współczesnego społecznego obrazu kognitywnego kultury języka, tym bardziej wartościowych, że ekscerpowane sądy bywają nieskrępowane konwenansami albo koniecznością reprodukcji „politycznie poprawnych” opinii typu „język jest wartością dla Polaków”. Celem artykułu jest wstępne opracowanie reprezentacji społecznej pojęcia *kultura języka* w przestrzeni cyfrowej: wskazanie jej składników deskryptywnych oraz afektywnych, ażeby w konsekwencji uzyskać jej społeczny obraz.

KULTURA JĘZYKA JAKO TERMIN NAUKOWY I SPOŁECZNY

Kultura języka należy do kluczowych pojęć językoznawstwa i jednocześnie stanowi jeden z tych terminów, który w istotnym stopniu stał się swoistym lingwistycznym argotyzmem. Wszedł do obiegu społecznego z zasobów języka specjalistycznego, a internauci dość często się nim posługują. Z tekstów, stanowiących materiał badawczy, wynika, że poza środowiskiem naukowym kulturze języka przypisuje się podobne co w nim cechy. W myśl definicji Jadwigi Puzyrny i Andrzeja Markowskiego [2001] składnikiem współczesnej kultury jest kultura języka w dwóch wymiarach: podmiotowym (określenie związanej z językiem części ogólnej kultury społeczeństwa lub jednostki) oraz przedmiotowym (nazwa działalności naukowej, popularnonaukowej i publicystycznej poświęconej kształtowaniu kultury języka w znaczeniu normatywnym). Kultura języka w znaczeniu podmiotowym obejmuje ogólną wiedzę o języku i o jego roli w życiu społeczeństwa i jednostki, umiejętność właściwego posługiwania się językiem, a także wrażliwość na jego poprawne lub błędne użycie. We wpisach internautów pojawiają się wymienione aspekty kultury, choć przetworzone w specyficzny sposób, co zostanie zilustrowane stosownymi przykładami w dalszej części artykułu. Obserwacja przestrzeni cyfrowej dowodzi, że termin *kultura języka* pojawia się w niej na tyle często, że dzięki wątkowaniu z wykorzystaniem przeglądarek internetowych można znaleźć przykłady używania tego pojęcia w różnych kontekstach i znaczeniach.

TEORIA REPREZENTACJI SPOŁECZNYCH W BADANIACH NAD „OBRAZEM” KULTURY JĘZYKA

Powyższe aspekty skłaniają do opracowania reprezentacji społecznej kultury języka, czyli jej społecznego postrzegania. Jednak nie chodzi tu o proste porównanie z naukowym ujęciem, ale przede wszystkim o ustalenie cech tego bytu, które nadaje mu się w przestrzeni cyfrowej. Przestrzeń ta bowiem ujawnia rzeczywiste rozumienie pojęcia w dwóch wymiarach: kreowanym przez nadawców – m.in. twórców wpisów, komentatorów zdarzeń, dziennikarzy – oraz odbiorców, czytelników [Höijer 2011]. Jednym i drugim w Internecie trudno czasem przypisać jednoznacznie miejsce w ciągu, gdyż nieustanna cyrkulacja i dynamika tej przestrzeni wyklucza linearność z uwagi na wielowymiarową wymianę myśli dzięki dostępnym narzędziom elektronicznym (na przykład linkom, hipertekstowi).

Teoria reprezentacji społecznych (dalej: TRS) pozwala wyjaśnić, w jaki sposób pojęcia, myśli zakotwiczą się w świadomości grup społecznych, jak są konstruowane i modyfikowane pod wpływem interakcji i praktyk komunikacyjnych. Ważna staje się relacja między naukowymi formami wiedzy krążącymi w sferze publicznej a wiedzą zdroworozsądkową, która powstaje w życiu codziennym podczas komunikacji interpersonalnej. Reprezentacje w ujęciu Serge'a Moscovicio [1984, 2000] tworzą fundamenty interakcji społecznych, narzędzia postrzegania świata, stanowią współczesną wersję zdrowego rozsądku poprzez zbiory powiązanych pojęć i definicji elementów świata. Nie należy ich utożsamiać ze spójnymi wzorcami myślowymi, ponieważ mogą one zawierać także fragmenty myśli i sprzeczne idee (polifazja kognitywna).

Z uwagi na cyfryzację sfery publicznej dowolny przekaz w mniejszym lub większym zakresie staje się wszechobecny, a w związku z tym dociera niemal do każdego zainteresowanego nim człowieka i specyficznie rekonstruuje określony fragment rzeczywistości, tworząc jednocześnie nowy wizerunek obiektów, zjawisk, procesów czy też nowy sposób odczytania poruszanych problemów. W takim kontekście społeczno-kulturowym uzgadnianie reprezentacji społecznych odbywa się w wyniku zachodzenia złożonych relacji komunikacyjnych między autorami tekstów publikowanych w sferze publicznej a odbiorcami przekazów medialnych, którzy różnią się posiadanymi reprezentacjami społecznymi obiektu. Reprezentacje kultury języka ujawniające się w różnego rodzaju tekstach będą oddziaływać na reprezentacje kultury języka powstałe w świadomości innych internautów, którzy z kolei będą je albo reprodukować, albo renegecjonować przez modyfikowanie treściowe.

Badanie reprezentacji społecznych obiektu (tu: kultury języka) nie może być utożsamiane z badaniem „zwykłego” wizerunku czy obrazu. Kontekstowi komunikacyjnemu, wytwarzanemu w przestrzeni cyfrowej, odpowiadają bowiem różne procesy komunikacyjne. Dzieją się one w środowisku nadawców i odbiorców konstruujących swoje reprezentacje społeczne w trakcie wymiany poglądów i opinii, negocjowania i uzgadniania stanowisk (w grupach koleżeńskich, zawodowych, sieciowych itp.). Reprezentacja społeczna danego obiektu budowana jest bowiem na podstawie różnorodnych obrazów i tekstów, a także wytwarzanych przez nie emocji i wartości [Höijer 2010].

Na potrzeby artykułu, za Moscovicim [1984, 2000], przyjmuje się, że treściowa zawartość struktury reprezentacji społecznych uwzględni co najmniej dwa aspekty: **deskryptywny** — w badaniach będzie on związany z opisem obiektu badania — tu: kultury języka — jako jednostki języka (jego cech, funkcji itp.); **afektywny** — zawierający oceny obiektu, tu: kultury języka (pozytywne/negatywne/neutralne).

Badaniem objęto różne teksty: artykuły, wypowiedzi na forach internetowych, obrazy, zdjęcia itp. Odnaleziono je przez wątkowanie — po wpisaniu do przeglądarki nominacji *kultura języka* wybrano losowo kilkaset linków (ok. 750), z których około 78% w jakimś stopniu dotyczyło przedmiotu badania. Z uwagi na cel nie ograniczono obszaru eksploracji do konkretnych grup internautów. Zasadniczo chodziło o to, aby zidentyfikować teksty niebędące literalnym wynikiem przeglądu literatury językoznawczej, choć trudno je było automatycznie odseparować. Głównym zadaniem badawczym była analiza pola kontekstowego, w którym pojawiała się nominacja *kultura języka* lub jej ekwiwalenty³, na przykład:

³ Pisownia cytatów z Sieci zazwyczaj jest oryginalna, chyba że uniemożliwiłoby to zrozumienie ich sensu. Pomijane są nicki autorów oraz wszystkie dane identyfikacyjne.

- @: Panie min. mówią, na przykład: 500 złoty, zamiast 500 złotychCH!!! Odrobina **kultury języka** by się przydała. Takich niechlujów językowych jest zapewne więcej. A mówienie 'półtorej roku, półtorej metra' itp., to debilizm, bo przecież rok, to nie jest ta rola, a metr – ta metra, do cholery!;⁴
- @: Wielkie mi rzeczy pomylić się.[...] Błędy to przejęzyczenie, kwestie merytoryczne są ważniejsze niż **kultura języka**⁵;
- @: Posługiwanie się poprawną polszczyzną to niewątpliwie ważny element **kultury językowej**, który warto sobie dobrze przyswoić, aby mówić i pisać przejrzyście, zrozumiale i poprawnie⁶.

W taki sposób autor tekstu zakotwicza termin w pewnym kontekście, charakteryzując go bądź wartościując. Sposoby kotwiczenia kultury języka w polu kontekstowym, tworzonym przez poszczególnych uczestników procesu komunikowania, wpływają z kolei na innych uczestników tegoż, implikują komentarze zawierające albo nowe sposoby kotwiczenia, albo reprodukcje już zasłyszane. Tym samym powstaje siatka kontekstowa, w której dana jednostka się pojawia. Analiza tych kontekstów pozwala scharakteryzować reprezentację społeczną *kultury języka*, tj. możliwy sposób jej postrzegania w danej społeczności. Najważniejsze w niniejszym artykule było to, że reprezentacja społeczna *kultury języka* nie musi mieć żadnego odniesienia do naukowych rozważań na temat jej istoty i funkcji, można jednakowoż dokonać ewentualnego porównania z nimi.

ASPEKT DESKRYPTYWNY REPREZENTACJI SPOŁECZNEJ KULTURY JĘZYKA

Najpierw przeanalizowano te wpisy, komentarze, refleksje, w których internauci charakteryzowali w polu kontekstowym cechy kultury języka m.in. przez stosowanie ekwiwalentów tej nominacji. Nie były one wolne od wartościowania, ale deskrypcja wysuwała się w nich na plan pierwszy. Oto kilka przykładowych wypowiedzi⁷:

- @: Kultura języka polskiego? To mówić i pisać poprawnie, a nie jak tu. Tu kultura nie istnieje;
- @: poprawne używanie języka polskiego to właśnie kultura słowa;
- @: posługiwanie się poprawną polszczyzną świadczy o naszej kulturze języka;
- @: używanie konstrukcji, form i wyrazów adekwatnych do konkretnej sytuacji oraz do tematu, który został poruszony – prawdziwa kultura języka. Kultura języka jawi się przede wszystkim jako mówienie i pisanie poprawne, zgodne z normą, to synonim poprawnej polszczyzny.

⁴ <https://dorzczy.pl/kraj/78256/Zalewska-wypomniała-premierowi-bład-jezykowy-Przy-kamerach.html> (dostęp: 23.09.2019).

⁵ <https://dorzczy.pl/kraj/78256/Zalewska-wypomniała-premierowi-bład-jezykowy-Przy-kamerach.html> (dostęp: 23.09.2019).

⁶ <https://zygmuntmakolumne.wordpress.com/tag/kultura-jezyka-pisanego-i-mowionego/> (dostęp: 23.09.2019).

⁷ Z uwagi na dużą liczbę cytowanych krótkich wpisów oraz ograniczenie ilościowe w dalszej części artykułu pominięto ich adresy cyfrowe. Pozostawiono jedynie adresy dłuższych fragmentów artykułów z portali.

Kultura języka wielu internautom kojarzy się z unikaniem błędów językowych, na przykład

- @: Savoir vivre: kultura języka na wesoło. Jak uniknąć najczęstszych błędów językowych?
- @: Zachowaj kulturę języka i nie pisz na drugi raz curka tylko córka;
- @: Weź słownik i pisz poprawnie, kultura języka osiole to pisanie bezbłędne.

W kontekście nominacji należy także wskazać, że artykuły poświęcone kulturze języka były tagowane m.in. za pomocą następujących wyrażień: *poprawność*, *poprawność językowa*, *poprawność stylistyczna*. Zatem utożsamianie przez internautów kultury języka z poprawnością językową stanowi ważny składnik jej reprezentacji społecznej. Na marginesie należy zauważyć, że tagi istotnie wpływają na tworzenie siatki pojęciowej reprezentacji społecznej obiektu. Z jednej strony pomagają wyszukiwać wątki z pojęciem *kultura języka*, jednocześnie same utrwalają zasób nominacji z nim związanych.

W wielu wątkach kotwiczono kulturę języka w kontekstach imitujących językoznawcze, niejako można by się w nich wręcz dopatrzeć swoistego kopiowania sformułowań znanych z takich opracowań, na przykład:

- @: Czym jest KULTURA JĘZYKA? umiejętność poprawnego i sprawnego mówienia i pisania mówienie zgodne z przyjętymi normami językowymi, a także wzorcami stylistycznymi;
- @: Kulturą języka określa się także używanie konstrukcji, form i wyrazów adekwatnych do konkretnej sytuacji oraz do tematu, który został poruszony;
- @: Kultura języka jest więc w uproszczeniu świadomym (poprawnym) i celowym (nastawionym na cel) posługiwaniem się językiem we wszystkich możliwych sytuacjach komunikacyjnych.

Kultura języka pojawiała się zatem w polach kontekstowych: mówienie zgodne z normą, świadome i celowe posługiwanie się językiem. Autorów takich wpisów można podejrzewać o związki z nauką lub edukacją.

Niejednokrotnie do zakresu reprezentacji kultury języka włączano odniesienia do użytkowników języka (kultura ujawnia poziom poprawnego mówienia, wyraża pozytywny stosunek użytkowników do języka itp.), na przykład:

- @: Kultura języka danego człowieka, czyli charakterystyczny dla niego stopień poprawnego i sprawnego używania polszczyzny;
- @: KULTURA JĘZYKA Strona dla każdego, dla kogo sposób, w jaki się wyraża czy w jaki pisze, jest ważny, jak również dla tych, którzy mają jakiś językowy dylemat i nie wiedzą, gdzie mogą znaleźć jego rozwiązanie;
- @: Na kulturę języka składają się nie tylko reguły gramatyczne. Język jakim się posługujemy świadczy o nas, odzwierciedla naszą osobowość – temperament i charakter.

W zasobach eksplikacji znaleźć też metaforyczne wpisy, w których formułowano hasła lokujące *kulturę słowa* w polach odpowiedzialność za słowo, kultura bycia i walka z wulgaryzmami, por.:

- @: Zapraszamy na międzypokoleniową dyskusję pt. „Kultura języka – odpowiedzialność za słowo”;

- @: „Kultura bycia – kultura słowa”;
- @: Warsztaty „Eliminacja wulgaryzmów i kultura języka”.

Bardzo istotny składnik reprezentacji kultury słowa tworzyły te wpisy, w których pojawiały się antyprzykłady – stanowiące zagrożenie dla kultury, jak między innymi posługiwanie się wulgaryzmami czy luz językowy:

- @: Kultura słowa oraz wyrażania swojej opinii to kolejny nadzwyczaj istotny czynnik. Jak wiemy, tu przeklinanie oraz inne tego typu elementy, które niestety są wizytówką Polaków na świecie nie są odpowiednio dobrane.[...] Jest to w tym systemie jeden z rodzajów ogólnej kultury. Mimo to bardzo istotny oraz na co dzień zauważany. Jednakże to brak tej kultury od razu ciska nam się w oczy, a raczej w tym mniemaniu w uszy. Notoryczne przeklinanie bądź też wyrażanie swojej opinii w sposób wulgarny to z pewnością niesłychanie przykry czynnik, który od razu informuje nas, że dana figura nie wie, co to kultura słowa. Jednakże kultura słowa to nie tylko bluzgi. To również przerywanie w czasie wywodu dla danej osoby, to również nie uważanie i nie słuchanie. To są wszelkie zasady rozmowy. Wypada ich przestrzegać, aby nie urazić partnera rozmowy⁸;
- @: Rada Społeczna o kulturze języka polskiego. Społeczeństwo nie powinno biernie akceptować wszystkich pojawiających się tendencji we współczesnej polszczyźnie, a w szczególności tolerować rażących błędów i wulgaryzmów [...] apelują, by skarb kultury narodowej, jakim jest język polski, nie uległ zniszczeniu. Niebezpieczny jest szerzący się „luz” językowy. Niepokoi rosnąca brutalizacja języka, przejawiająca się zwłaszcza w agresji językowej, [...] zanik form grzecznościowych i ubożenie słownictwa używanego w codziennych kontaktach językowych [...]. Nie mniej głośno należy ubolewać nad stanem języka polskiego oraz przeciwdziałać niekorzystnym tendencjom i zagrożeniom, jakie się w nim pojawiają⁹.

Brak kultury języka w kontekście dostrzegania popełnianych przez Polaków błędów językowych bardzo często określano wyrażeniem *kaleczenie języka polskiego*, na przykład:

- @ ale kaleczysz polski, trochę kultury języka i pisze się widać;
- @ takie kaleczenie niszczy naszą kulturę języka;
- @ a ty kaleczysz i tak kulturę pisząc kulturę.

Z opinii internautów oraz cytowanych kultura języka niesie pozytywne skutki dla komunikowania oraz wzmacnia pozytywne postrzeganie innych:

- @: Kultura języka decyduje o kulturze na co dzień;
- @: posługiwanie się poprawną polszczyzną i w ogóle kultura słowa ułatwia komunikację;
- @: mówimy poprawnie i jasno, szanujemy kulturę języka, wówczas mamy większe szanse na nawiązanie kontaktów z innymi ludźmi;
- @: Język, a bardziej kultura języka decyduje o tym, czy postrzegamy innego człowieka jako kulturalnego.

Jako kontrast można przytoczyć następujący sąd:

⁸ <http://www.swingfilm.pl/kultura-slowa> (dostęp: 23.09.2020).

⁹ <https://deon.pl/kosciol/rada-spoeczna-o-kulturze-jezyka-polskiego,102855> (dostęp: 23.09.2020).

- @: Człowiek mówiący niepoprawnie naraża się na dezaprobatę, śmieszność, na usunięcie z centrum akceptowanej kultury wysokiej do nieakceptowanych obszarów kultury niskiej. Bo między kulturą języka człowieka a jego kulturą duchową można postawić znak równości.

ASPEKT AFEKTYWNY REPREZENTACJI KULTURY JĘZYKA

Istotnym składnikiem mającym wpływ na kształtowanie się reprezentacji społecznej kultury języka były te wypowiedzi w polu kontekstowym, które werbalizowały wartości i oceny. Internauci nie raz we wpisach ujawniali własny emocjonalny stosunek, choć nie zawsze pojawiało się JA autorskie.

Jednym z ważniejszych elementów o charakterze afektywnym okazał się przymiotnik *ważny* w kontekstach dotyczących kultury języka, na przykład:

- @: Dlaczego ważne jest poprawne używanie języka polskiego i kultura języka?
- @: Międzynarodowy Dzień Języka ojczystego to dobry moment, żeby zastanowić się nad tym, dlaczego tak ważna jest kultura języka ojczystego;
- @: DLACZEGO KULTURA JĘZYKA JEST WAŻNA? Dlaczego trzeba mówić i pisać poprawnie?
- @: Dlaczego tak ważne jest, by kształtować kulturę języka młodych Polaków?
- @: Kultura języka to niezmiernie ważny dział pracy nad rozwojem kultury.

Sformułowania typu *kultura języka jest ważna, dlaczego jest ona ważna* itp. ilustrują zaangażowanie emocjonalne nadawcy i wyrażają wolę oddziaływania na innych uczestników interakcji w Sieci. Stąd włączyć je należy do reprezentacji jako składnik wartościujący. W tym obszarze lokują się ponadto wszystkie te wypowiedzi, które mają charakter impresywny: przypisują kulturze wartości pozytywne oraz wskazują na powinności związane z koniecznością jej zachowania w różnych sytuacjach, na przykład:

- @: Dobre obyczaje stawiają, pośród wielu innych, także i wymóg kultury słowa mówionego;
- @: Kultura języka polskiego, czyli dlaczego powinniśmy mówić i pisać poprawnie;
- @: Święta to dobry czas, by zwrócić uwagę na kulturę języka i to, w jaki sposób ze sobą rozmawiamy. W trudnych czasach to właśnie język pozwolił przetrwać naszej polskości;
- @: Od ludzi uważających się za mądrych też należy oczekiwać kultury słowa i dyskusji?
- @: W trosce o kulturę języka na co dzień - Zespół Szkół im. ...;
- @: Nie tylko dla polonistów, czyli... jak dbać o kulturę języka...;
- @: Za Mikołajem Rejem nauczyciele powinni dbać o kulturę języka i rozwijać ją wśród dzieci i młodzieży już od...;
- @: Czy warto podejmować trud szanowania kultury języka? Nie ma dwóch zdań, że warto! Człowiek, który pragnie zasługiwać na miano kulturalnego, musi (!) mówić poprawnie, bo mówienie poprawne jest jednym z najważniejszych elementów jego duchowości i znacząco wpływa na sposób oceniania go przez innych.

Zatem *kultura języka* występowała w kontekstach: *powinność dbania o kulturę, troska o kulturę, zwracanie uwagi na kulturę, istnieje też wymóg zachowania kultury języka*.

Jeszcze innym wątkiem w zasobach aspektu afektywnego były mniej lub bardziej wyraziste apele do użytkowników polszczyzny, skierowane bezpośrednio do internautów, na przykład:

- @: Dbając o kulturę języka polskiego nie używajcie wulgaryzmów w mowie i piśmie. Nie przekrecajcie wyrazów w sposób dla innych niezrozumiały. Starajcie się używać tylko polskich słów w mowie polskiej bez dodatków na przykład języka angielskiego. Mówcie zdania poprawnie nieskracając ich w sposób niedokończony. Poszeżajcie (sic! – P.Z.) swą wiedzę wyrazami mniej używanymi nacodzień.

Czasami okazywały się one wyjątkowo emocjonalne:

- @: Klawisze zatracone, czyli o kulturze słowa pisanego. Apeluję zatem o dbałość o język polski, o kulturę języka zwłaszcza pisany, z którym mamy coraz to większe problemy.

Pojawiały się wyraziste afirmacje, które jednoznacznie wskazywały na zaangażowanie emocjonalne nadawców w kwestie propagowania kultury języka, na przykład:

- @: Język, którym się posługujemy, świadczy o nas i właśnie dlatego warto posługiwać się poprawną polszczyzną i troszczyć się o kulturę słowa;
- @: Kultura naszego języka, kultura zapisu świadczy o nas samych.

Nierzadkie też były negacje dotyczące osób nieprzestrzegających zasad kultury języka, na przykład:

- @: Językoznawcy coraz częściej biją na alarm, zwracając uwagę na ubożący zasób słów i liberalne podejście Polaków do zasad gramatycznych i kultury języka. Nie popełniajcie błędów bo zniszczycie nasz piękny język;
- @: osoba, która stale posługuje się niewłaściwymi zwrotami i popełnia mnóstwo błędów językowych, uważana jest za mniej inteligentną i, delikatnie mówiąc, mniej bystrą. ignorujcie je i wytykajcie na forach;
- @: Notoryczne przeklinanie bądź też wyrażanie swojej opinii w sposób wulgarny to z pewnością niesłychanie przykry czynnik, który od razu informuje ans, że dana figura nie wie, co to kultura słowa. Jednakże kultura słowa to nie tylko bluzgi.

W przestrzeni cyfrowej utyskuje się na obecny stan kultury języka lub wręcz jej brak, na przykład:

- @: Kultura języka coraz bardziej kuleje, a nie pomaga jej to, że zamiast po prostu rowerem jeździmy bajkerem;
- @: Błędy językowe są dziś powszechne świadczą niestety o braku kultury;
- @: Oczywiście wulgaryzmy są tutaj skrajnym przypadkiem profanowania języka;
- @: Problemem, który dzisiaj poruszę, jest kultura języka uczniów naszej szkoły. [...] są coraz liczniejsze sygnały nauczycieli oraz innych pracowników szkoły, a także osób spoza szkoły, dotyczące nieodpowiedniego zachowania i ordynarnego słownictwa uczniów na terenie szkoły, na ulicy, w autobusach i pociągach.

Ciekawym składnikiem reprezentacji społecznych są – wedle badaczy TRS – metafory, związki frazeologiczne, „skrzydlate słowa”. Zwłaszcza gdy formułują myśl w sposób atrakcyjny dla odbiorcy i łatwo wpadający w ucho. Wprawdzie jakieś szczególnie błyskotliwe konstrukcje nie zostały odnalezione w materiale, można jednak wymienić kilka stosownych przykładów, lokujących kulturę języka w takim kontekście:

- @: Kultura języka – Znać dobrze po mowie, co się dzieje w głowie;
- @: Kultura języka – Komunikacja ze znieczuleniem, czyli bądźmy dla siebie delikatni;
- @: Kultura języka – Kulturalna komunikacja, czyli sztuka mówienia i... rozumienia.

Powyższe przykłady włączają *kulturę języka* w zbiór pozytywnie emocjonalnych sformułowań, dających odbiorcy poczucie, że jest ona czymś wartościowym dla użytkowników polszczyzny.

POLIFAZJA KOGNITYWNA JAKO SKŁADNIK REPREZENTACJI KULTURY JĘZYKA

Zjawisko polifazji kognitywnej stanowi ważny składnik TRS. W sferze publicznego komunikowania istnieją dość często pola reprezentacyjne zawierające różnorodne sposoby myślenia. Czasami są one dość antagonistyczne, ścierają się ze sobą na przykład na forach [Zbróg, Zbróg 2017]. Jednak niekiedy obserwuje się stan, „w którym różne sposoby rozumowania współlistnieją w jednej grupie albo nawet w jednostce” [Jovchelovitch, Priego-Hernandez 2015, 167]. Polifazja pozwalała internautom kotwiczyć kulturę języka w sprzecznych z pozoru polach, por.:

- @: Nie mam nic przeciwko lapidarności. Sam często w sms-ach pomijam spacje, byle zmieścić się w jednej wiadomości. Ale już niezadowolenie wywołuje we mnie przenoszenie takich praktyk na przykład do tekstów prasowych. To brak kultury języka;
- @: Ja uważam, że należy szanować polskie tradycje, polski język i kulturę języka, aczkolwiek nie fanatycznie. Ja również mam nick niepolski. Bo po niemiecku i oznacza Alex czerwonowłosa – powiedzcie szczerze, lepiej brzmi rothaar niż czerwonowłosa, prawda?;
- @: Nie pochwalam braku dbałości o język, o kulturę języka, ale dopuszczam pewną swobodę w jego używaniu.

Tego typu wypowiedzi podkreślają wagę kultury języka, jednak dopuszczają pewne odstępstwa od zastosowania jej zasad, na przykład posługiwania się wulgaryzmami, znakami przestankowymi, emotikonami, w konkretnych sytuacjach. Wypośredkowane stanowisko ilustrują poniższe wpisy:

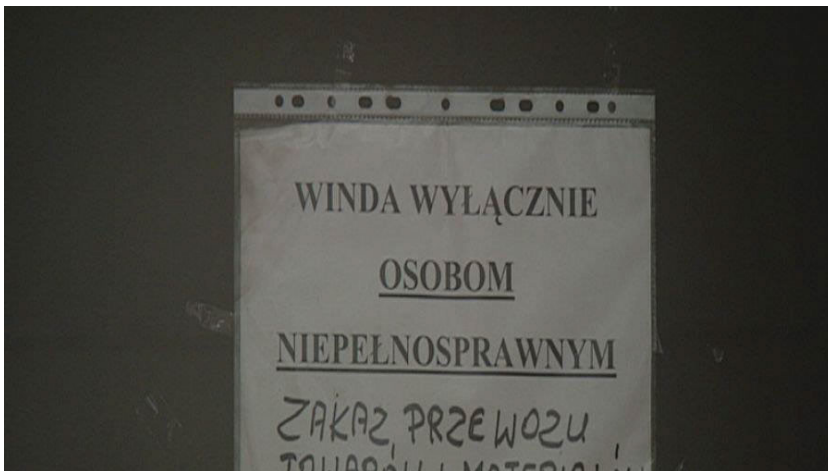
- @: Chyba większość z nas znajduje się pośrodku: znamy zasady i reguły stylistyczne i gramatyczne - a przynajmniej kiedyś się z nimi zetknęliśmy - ale język służy nam przede wszystkim do komunikowania się. A że wszyscy podlegamy emocjom, pośpiechowi, zdarzają się nam błędy, przejęzyczenia, czy słownictwo nieparlamentarne;
- @: Czasami wydaje mi się, że kultura języka zanika: nasz język ubożeje, że za chwilę przestaniemy używać synonimów, zdań złożonych, że stworzenie wypowiedzi kwiecistej i rozbudowanej będzie umiejętnością daną nielicznym. Ale przecież emotikony, czy skrótowce tworzone

od powszechnie znanych słów, czasami bawią, czasami zaskakują, czasami wzbogacają wypowiedź. Nie rozdierajmy więc szat, język polski nie zginie, po prostu będzie się zmieniał.

Polifazja charakteryzowała niską liczbę zanotowanych wypowiedzi – ok. 16% – co w efekcie daje przeciętny składnik reprezentacji społecznej kultury języka. Na przeciwnych biegunach stawiano w tego typu wpisach nie tyle sądy skrajnie przeciwstawne, ale raczej usprawiedliwiano pewne odstępstwa od „nakazów kultury języka”.

OBIEKTYFIKACJA W PROCESIE TWORZENIA REPREZENTACJI KULTURY JĘZYKA

Obiektyfikacja, sprawia, że „nieznane” staje się „znane” poprzez przekształcenie go w coś konkretnego, coś, co można postrzegać i doświadczać zmysłami. Jest to swoisty rodzaj materializacji abstrakcyjnych idei poprzez reprezentowanie ich jako konkretnych zjawisk występujących w świecie fizycznym [Höijer 2010, 2011]. *Kulturę języka* należałoby zaliczyć do pojęć niekonkretnych. Przestrzeń cyfrowa umożliwiła jej obiektyfikowanie m.in. poprzez memy oraz zdjęcia, które obrazowały występowanie błędów językowych w przestrzeni komunikacyjnej. Interpretowano to w komentarzach jako naruszanie zasad kultury języka. Jeżeli jeszcze wziąć pod uwagę częstą złośliwość wpisów, dawano odbiorcom konkretne materialne dowody rangi kultury języka, por.:

Rysunek 2
Zdjęcie napisu z windy w Białymstoku

- @: Kultura języka polskiego kuleje, a na pewno nie ma się najlepiej, co widać nawet w przychodniach. Winda zamiast dla niepełnosprawnych jest niepełnosprawnym. Przyimek "dla" zniknął i napis jest błędny. W przychodni trudno było dziś ustalić autora tego komunikatu.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie przeprowadzonego badania materiału wyekscerpowanego z tekstów w przestrzeni cyfrowej opracowano wiązki cech reprezentacji społecznej kultury języka, zaobserwowane w polach kontekstowych, w których termin lub jego ekwiwalenty były kotwiczone. Poniżej zostały one pogrupowane tematycznie według obowiązujących w TRS klasyfikacji:

a) aspekt deskryptywny – tworzony jest przez frazemy, które charakteryzują obiekt, wskazują, dookreślają jego cechy w sposób intuicyjny przez nadawcę, tworząc w konsekwencji jego „definitywny” obraz w Internecie w różnych polach tematycznych (wyliczone składniki reprezentacji kultury języka uszeregowano według kryterium ilościowego; uwzględniono po kilka kluczowych elementów w każdym z wymienionych obszarów):

- nominacje (ekwiwalenty kontekstowe pojęcia) – to wyrażenia, zwroty używane przez internautów jako swoiste bliższe lub dalsze synonimy kultury języka lub pewnego rodzaju ukonkretniające dopowiedzenia, mające określić zakres używanego pojęcia: *poprawne używanie języka polskiego, posługiwanie się poprawną polszczyzną, mówienie i pisanie poprawnie, unikanie błędów językowych*;
- kultura języka to – *umiejętność poprawnego i sprawnego mówienia i pisania; mówienie zgodne z przyjętymi normami językowymi, a także wzorcami stylistycznymi; świadome i celowe posługiwanie się językiem; wrażliwość na język i odbiorców*;
- skutki zachowania kultury języka – *pozytywnie świadczy o ludziach; cechuje ludzi chcących uchościć za kulturalnych; ułatwia komunikację; pozwala na lepsze nawiązywanie kontaktów; tworzy lepszy wizerunek społeczny*;
- skutki nieprzestrzegania kultury języka – *społeczna dezaprobata; narażenie na krytykę; zaliczenie do grupy ludzi niekulturalnych*;
- sposoby naruszania kultury języka – *posługiwanie się zapożyczeniami; posługiwanie się wulgaryzmami; popełnianie rażących błędów językowych agresja językowa; luz językowy; brak form grzecznościowych w komunikacji*;

b) aspekt afektywny – konstytuują go sformułowania emocjonalne, wartościujące, impresywne; z uwagi na jednostkowo wyrażane oceny zostały one na koniec uogólnione zgodnie z interpretacją wpisów:

- wysoka ranga kultury: *kultura języka jest ważna, niezmiernie ważna; warto walczyć o kulturę języka*;
- apele o troskę o kulturę języka: *powinno się przestrzegać kultury języka w komunikowaniu; należy dbać, troszczyć się o kulturę języka; trzeba koniecznie uczyć kultury języka*;
- wskazywanie na zaniedbywanie kultury języka: *kultura kuleje; bije się na alarm, że obniża się poziom kultury; zapożyczenia i błędy stanowią profanację kultury języka; popełnianie błędów „niszczy” kulturę języka*;
- potępienie osób o niskim poziomie kultury języka: *takich należy wytykać, krytykować, ośmieszać na forach*;

c) polifazja kognitywna – z uwagi na sposób formułowania wpisów można by je włączyć albo do zbioru deskryptywnego, albo afektywnego; wyodrębnienie składników reprezentacji na tej podstawie ma jednak uzasadnienie z uwagi na zawartość treściową,

stanowiącą pewną sumę ambiwalentnych opinii, których wspólnym mianownikiem byłyby konstrukcja: *kultura jest ważna, ale czasem...*, por.:

- *należy przestrzegać kultury języka, ale nie fanatycznie;*
- *nie pochwala się braku dbałości o kulturę języka, ale dopuszcza się swobodę w jego używaniu;*
- *nie należy panikować z uwagi na brak kultury języka, język polski nie zginie;*
- *powinno się przestrzegać kultury języka, ale pośpiech komunikacyjny usprawiedliwia czasem jej brak.*

Powyższe zestawienie skłania do stwierdzenia, że przestrzeń cyfrowa ujawniła faktycznie wysoki prestiż społeczny kultury języka, postulowany oficjalnie przez szkolnych polonistów i językoznawców. I nie jest to status potencjalny, życzeniowy, ale realny, wyrażony w sądach, opiniach, komentarzach, wpisach, dyskusjach. Najogólniej rzecz ujmując, z badań wynika, że reprezentacja społeczna kultury języka jest wysoce pozytywna. Internauci mają z kulturą języka bardzo dobre skojarzenia i przypisują jej wysoką rangę społeczną zarówno w wymiarze deskryptywnym, jak i afektywnym. Utożsamiają ją m.in. z poprawnością, grzecznością, elegancją językową, przez nią wyraża się szacunek wobec języka, wobec innych, wobec przeszłości i terażniejszości Polaków, ale kulturze języka zagrażają wulgaryzmy, błędy, skróty w SMS-ach, zapożyczenia. Jednostkowo tylko pojawiały się wątpliwości co do zasadności jej bezwzględniego przestrzegania, zazwyczaj jednak tonowano te uwagi wskazywaniem rangi kultury języka i wyrażano szacunek wobec niej.

LITERATURA

- Bliziński J., 1888, *Barbaryzmy i dziwolaży językowe*, Kraków.
- Flick U., Foster J., Caillaud S. 2015: *Researching social representations* [w:] *The Cambridge Handbook of Social Representations*, red. G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, J. Valsiner, Cambridge, s. 64–80.
- Höijer, B., 2010, *Emotional anchoring and objectification in the media reporting on climate change*, „Public Understanding of Science”, 19(6), s. 717–731.
- Höijer, B., 2011, *Social Representations Theory. A New Theory for Media Research*, „Nordicom Review”, 32, s. 3–16.
- Jovchelovitch S., Priego-Hernandez J., 2015, *Cognitive polyphasia, knowledge encounters and public spheres* [w:] *The Cambridge Handbook of Social Representations*, red. G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, J. Valsiner, Cambridge, s. 163–178.
- Królikowski J., 1826, *Proste zasady stylu polskiego rozmaitemi postrzeżeniami względem języka, dla użytku jasno, zwięźle, poprawnie, gładko i szczerze po polsku pisać chcących, praktycznie w przykładach okazane a wzorami rozmaitego toku i sposobu pisania*, Poznań.
- Markowski A., Puzynina J., 2001, *Kultura języka* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 53–62.
- Moscovici, S., 1984, *The Phenomenon of Social Representations* [w:] *Social Representations*, red. R. Farr, S. Moscovici, Cambridge, s. 3–69.
- Moscovici S., 2000, *Social Representations. Explorations in Social Psychology*, Cambridge.
- Skobel F. K., 1871, *O skażeniu języka polskiego w dziennikach i w mowie potocznej, osobliwie w Galicji*, t. 1., Kraków.
- Szczerbowicz-Wieczór L., 1881, *O skażeniu obecnem języka polskiego w prasie*, Płock.

-
- Walicki A., 1886, *Błędy nasze w mowie i piśmie, ku szkodzie języka polskiego popełniane*, Kraków.
- Zbróg P., Zbróg Z., 2017, Reprezentacja społeczna wulgaryzmów w świetle wypowiedzi polskich internautów, „Socjolingwistyka”, t. 31, s. 205–230.
- Zbróg P., Zbróg Z., 2018, *Konstruowanie reprezentacji społecznej zapożyczeń w polszczyźnie do XVIII wieku*, Kraków.